

Ю.В. ЗОЛОТНИЦЬКА, кандидат економічних наук

Становлення та розвиток сімейного фермерства у Польщі: досвід для України

Мета статті – розкрити етапи і ключові фактори сталого розвитку сімейного фермерства у Польщі та, з урахуванням успішного європейського досвіду і національних особливостей, окреслити перспективи розвитку сімейних ферм в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ; монографічний (аналіз етапів розвитку сімейного фермерства в Польщі); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження); порівняльного аналізу (визначено проблеми й напрями становлення та розвитку сімейного фермерства у Польщі та в Україні); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. За аналізу етапів становлення та сучасного стану сімейного фермерства у Польщі виявилось можливим окреслити ключові чинники розвитку сімейного фермерства в Україні. Встановлено, що в рамках імплементації досвіду Польщі щодо розвитку сімейного фермерства Україні слід враховувати власні історичні та економічні передумови розвитку сільського господарства, сформований менталітет сільських мешканців, реалії розвитку аграрного сектору та ключові інтереси всіх без винятку сільськогосподарських товаровиробників. Не применшуючи значущості великих сільськогосподарських виробників, як провідних експортерів-аграріїв, доведено, що домінуючою рушійною силою в розвитку сільських територій та становленні продовольчої та екологічної безпеки, соціально-економічної стабільності в Україні мають стати сімейні ферми.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку підходи до механізму управління розвитком сімейних ферм, в основу яких покладено ключові фактори сталого розвитку сільських територій, підвищення добробуту фермерів та соціально-економічної стабільності країни, а саме: достатня та обґрунтована фінансова підтримка малих і середніх сімейних фермерських господарств, розвиток системи дорадництва та доступ до організованого ринку.

Практична значущість. Доведено викладені теоретичні положення та методичні підходи до рівня конкретних рекомендацій стосовно розвитку сімейного фермерства в Україні. Табл.: 1. Рис.: 2. Бібліогр.: 23.

Ключові слова: фермерство; сімейні ферми; особисті селянські господарства; сталий розвиток сільських територій; органічна продукція; органічне виробництво.

Золотницька Юлія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Житомирський національний агроекологічний університет (м. Житомир, вул. Старий Бульвар, 7)

E-mail: Zolotyuliya@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9278-0707>

Постановка проблеми. Організація Об'єднаних Націй 2019-2028 роки оголосила Десятиліттям сімейних фермерських господарств. У рамках цього ООН було розроблено загальний план дій, який надає міжнародній спільноті докладні рекомендації з підтримки сімейних фермерських господарств.

Десятиліття успішної реалізації Спільної аграрної політики та розвиток сільського підприємництва у країнах Європейського Союзу, зокрема, Польщі, довели, що саме сімейне фермерство володіє унікальною можливістю в забезпеченні продовольчої безпеки, виробництві екологічної продукції, підвищенні рівня життя сільського населення, раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього середо-

вища та досягнення сталого розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення та розвитку сімейного фермерства у Польщі присвятили свої праці відомі польські вчені: М. Washilevski (2011) [18, с. 27-40], Z. Gajevski (2013) [18, с. 66-84], Yan Gurecki (2014) [18, с. 17-26], V. Zientara (2018) [20], V. Michna (2011) [11], I. Nuzynska (2018) [19] та багато інших. Так, Вальдемар Міхна зазначав, що сімейні фермерські господарства у Польщі відіграли важливу історичну роль. Їх внесок в економіку Польщі завжди визначав роль та місце Польщі в Європі. Завдяки солідарності сімейного фермерства Польща змогла подолати національні й політичні, демографічні та економічні кризи [11, с. 59].

© Ю.В. Золотницька, 2020

Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях розкривають проблеми теоретико-методичних і практичних аспектів формування стратегії та розвитку фермерських господарств в Україні, у тому числі сімейних ферм. Також у центрі уваги вчених вплив господарств населення на соціальний та сталий розвиток сільських територій. Зокрема, Ю.О. Лупенком виокремлено п'ять основних моделей розвитку сільських територій та встановлено, що значна частина складових сталого розвитку зосереджена на сільських територіях [2].

Проте, незважаючи на безумовну значущість проведених досліджень, питання розвитку сімейного фермерства в Україні та його впливу на сталий розвиток сільських територій потребують подальших досліджень, зокрема через призму імплементації досвіду Польщі.

Досвід Польщі доволі цінний для України, адже за два десятиліття, завдяки виваженій аграрній урядовій політиці, Польщі вдалося не лише подолати соціально-економічну кризу, а й вийти на лідируючі позиції серед аграрних країн-членів Європейського Союзу. На сьогодні сімейне фермерство - це свідомий та відповідальний вибір для багатьох поляків.

Мета статті - розкрити етапи і ключові фактори розвитку сімейного фермерства у Польщі та, з урахуванням успішного європейського досвіду і національних особливостей, окреслити перспективи розвитку сімейних ферм в Україні.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ; монографічний (аналіз етапів розвитку сімейного фермерства в Польщі); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження); порівняльного аналізу (визначено проблеми й напрямки становлення та розвитку сімейного фермерства у Польщі та Україні); абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Виклад основних результатів дослідження. У сільському господарстві країн Західної Європи та Північної Америки протягом багатьох століть домінуючою організаційно-правовою формою виступають сімейні ферми, що функціонують у податковому полі як фізичні особи - суб'єкти підприємництва [14]. Сімейні ферми демонструють високу пристосованість до мінливих умов зовніш-

нього середовища: нормативно-правового, ринкового, соціально-економічного та екологічного.

Сільськогосподарські виробничі структури, які більші за розмірами та масштабами виробництва і використовують найману працю, на думку західних дослідників, протягом останніх двох тисяч років лише у двох випадках мали перевагу над сімейними фермами. Перший стосується виробництва, коли люди, працюючи, поділяють «певну ідею». Як приклад Рейсх наводить господарства, керовані наказами, наприклад, цистерціани, в яких ідея була релігією або кібуци в Ізраїлі, в яких ідеєю є «бути завжди напоготові до оборони» [14]. Другий випадок стосується тих підприємств, керівником яких є високопрофесійний менеджер із беззаперечним авторитетом серед працівників [20].

Аграрний сектор Польщі представлений наступними організаційно-правовими формами сільськогосподарських підприємств:

- фізична особа - суб'єкт підприємництва;
- товариство;
- акціонерне товариство;
- кооператив;
- державне підприємство (існували до 1992 р.).

Домінуючою організаційно-правовою формою сільськогосподарських підприємств Польщі визнано фізичні особи-підприємці. Їх частка у 2018 р. становила 99,7% [15]. Це і є форма сімейного фермерства, яка характеризується тим, що власник господарства - підприємець відповідає за свої зобов'язання особистим майном. Партнерства, включаючи акціонерні товариства, що діють на основі Цивільного кодексу, та державні підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, що діють на основі Господарського кодексу, в польському сільському господарстві не набули поширення [20].

Відповідно до нормативно-правових актів Польщі, сімейне фермерське господарство являє собою сільськогосподарське підприємство, що керується одноосібно фермером та має у своєму розпорядженні не більше ніж 300 га ріллі. За таким нормативним документом фермер - це індивідуально самозайнята особа, що має статус суб'єкта підприємницької діяльності, а також сільськогосподарську кваліфікацію та проживає не менше ніж 5 років на території, на якій розташований один з об'єктів, що використовую-

ється ним для ведення сільськогосподарської діяльності [17].

Це визначення було прийняте для потреб поточної аграрної політики Польщі, проте воно не містить основних, змістовних ознак сімейного фермерства, серед яких домінування власної праці фермера та членів його родини, а також єдність домогосподарства та господарства сільськогосподарського. Для порівняння, у вітчизняних нормативних документах також не міститься чіткого визначення «сімейного фермерського господарства» із зазначенням наведених змістовних ознак. Критерії щодо набуття статусу «сімейного фермерського господарства» прописані у Законі України «Про фермерське господарство» [6] та Податковому кодексі України [4]. Вважаємо, що Закон України «Про фермерське господарство» слід доповнити зазначеними змістовними ознаками.

Польща - індустріально-аграрна країна із пострадянським минулим. У 90-х роках відбулася конституційна реформа, за якою відповідно до ст. 23 Конституції Польщі з 1997 р. основою національного аграрного устрою визнано сімейні ферми [10]. Таким чином сімейне фермерство було визнане у правовому полі. Особливий статус сімейних ферм у державному устрої Польщі став визначальним моментом для розвитку аграрного сектору країни в цілому.

Варто зазначити, що 1989-2004 рр. у Польщі характеризувалися різним ступенем впливу держави на сільські території та сільське господарство. До набуття членства у Європейському Союзі в країні відбувалися значні соціально-економічні трансформації, за успішність реалізації яких, як вважається, найвищу ціну заплатили аграрії. Це підтверджується низьким середнім рівнем доходу фермерів та низькою динамікою його розвитку відносно інших видів домогосподарств у цьому періоді [16].

Августин Вось після 1989 р. виокремлює наступні періоди розвитку економіки Польщі: період шокової терапії (1990-1992), фаза досягнення нового балансу при загальновисоких темпах економічного зростання (1993-1997), фаза нової кризи (1998-1999), період адаптації до структур ЄС (1999-2004) та період зіткнення польського сільського господарства зі світовим сільським господарством (період членства Польщі в ЄС) [21]. Зазначені періоди чітко пов'язані із ситуацією на польському ринку сільськогосподарської продукції та економічним становищем сімейних ферм.

Основні показники розвитку сільського господарства Польщі у 2014-2018 рр. представлені у таблиці.

Основні показники розвитку сільськогосподарського виробництва у Польщі (2014-2018 рр.)

№ п/п	Показник	2014	2015	2016	2017	2018
1	Чисельність населення Польщі, млн осіб:	38,5	38,5	38,4	38,4	38,4
	- у т.ч. жителі міст	23,2	23,2	23,1	23,1	23,0
	- у т.ч. жителі села	15,2	15,3	15,3	15,3	15,4
2	Середньорічна чисельність працюючих, тис. осіб/%	13876/ 100	14056/ 100	14438/ 100	14803/ 100	14945/ 100
	- у т.ч. у сільському та лісовому господарстві, тис. осіб, %	2150/ 15,5	2148/ 15,3	2150/ 14,9	2150/ 14,5	2151/ 14,4
3	Земля сільськогосподарського призначення, млн га	14,6	14,5	14,5	14,6	14,6
4	Загальна площа Польщі (га на 1 мешканця)	0,812	0,813	0,814	0,814	0,814
5	Площа сільськогосподарських угідь Польщі (га на 1 мешканця)	0,378	0,378	0,374	0,381	0,381
6	Частка сільського та лісового господарства, мисливства та рибальства у валовій доданій вартості (поточні ціни) ЄС, %	3,0	2,5	2,7	3,2	3,3
7	Споживання (постійні ціни), до цін 1995 р. = 100	196,8	202,3	209,4	218,8	219,0
	- у т.ч. споживання в секторі домогосподарств	204,5	211,6	218,8	229,5	231,3
8	Кінцева продукція сільського господарства (постійні ціни) до цін 1995 р. = 100	140,3	136,1	146,9	152,0	155,5
9	Товарна продукція сільського господарства (постійні ціни) до цін 1995 р. = 100	155,0	153,9	162,7	167,4	169,1

10	Валовий збір основних зернових (без зерноsumішей), млн тонн	24,4	22,5	22,9	24,9	25,0
11	Урожайність основних зернових (без зерноsumішей), ц/га	41,9	37,9	38,9	41,1	41,3
13	Виробництво продукції тваринного походження:					
	- поголів'я для забою, у перерахунку на м'ясо, тис. тон	4378	4601	4939	5097	5115
	- коров'яче молоко, млрд літрів	12,6	12,9	12,9	13,3	13,7
	- курячі яйця, млрд шт.	10,3	10,5	10,6	11,0	11,3
14	Частка вартості агропродовольчих товарів у загальній зовнішній торгівлі Польщі (млрд євро):					
	- експорт	13,2	13,3	13,2	13,5	12,8
	- імпорт	9,0	9,1	9,6	9,4	8,0

Джерело: Розраховано за даними [12, 15].

Як показують наведені дані, чисельність населення в Польщі стабільна. Частка сільського господарства в загальній зайнятості становить до 15% (середній показник серед країн-членів ЄС - близько 5%). У 2016 р. понад половина польських домогосподарств, для яких сільське господарство слугувало джерелом доходу, заявили, що доходи від цієї діяльності становлять менше 30% від загального доходу. Доходи від сільськогосподарської діяльності понад 90% від загального доходу відзначено лише у п'ятій частині фермерів [13].

У 2014-2018 рр. простежується стійка тенденція у перевищенні експорту над імпортом і, як наслідок, позитивний торговельний баланс. Це пов'язано із стійкими позиціями Польщі на європейському ринку сільськогосподарської продукції - понад 80% експорту польського агропродовольства спрямовується на ринки ЄС. Відкриття ринку ЄС для польської продукції мало позитивний вплив на розвиток польського сільського господарства. Частка сільського господарства у створенні національного ВВП Польщі становить 2,5% (за даними на 2018 р.) [15].

У 2018 р. польське сільське господарство створило 3,3% доданої вартості, виробленої у всьому блоці ЄС-28. Вартість виробленої продукції сільськогосподарським сектором ЄС, включаючи послуги, у 2018 р. досягла 434,3 млрд євро, у тому числі частка Польщі - 5,8%. Таким чином, сільськогосподарська продукція, вироблена у Польщі, оцінювалася у 25,0 млрд євро, в тому числі, рослин-

ництво - 10,8 млрд євро та тваринництво - 13,4 млрд євро [15].

Сімнадцять років членства Польщі у Європейському Союзі, безумовно, мали вплив на докорінні зміни як сільських територій, так і польського сільського господарства. За 2004-2018 рр. у рамках дії Спільної аграрної політики ЄС на підтримку агропродовольчого сектору та сільської місцевості Польщі було виділено більше ніж 47 млрд євро. Ця сума становила третину всіх коштів, які країна отримала за вказаний період з бюджету ЄС за різними програмами, що фінансуються Європейським Союзом [19].

Структура розподілу площ сільськогосподарських угідь між сімейними фермерськими господарствами Польщі (рис. 1) відрізняється від подібної структури розподілу в Україні (рис. 2).

Одна з характерних особливостей такого розподілу в Польщі - переважання в загальній кількості сільськогосподарських товаровиробників (1 405 700 од., дані за 2018 р.) невеликих сімейних фермерських господарств площею від 1 до 10 га. За даними Центрального статистичного управління за 2018 р., вони становили близько 75% від загальної кількості господарств, але у їх користуванні знаходиться лише близько 28% ріллі [15]. На господарства з площею понад 10 га припадає 25% (включаючи найбільші господарства, понад 50 га - 2,5%), проте вони використовують до 72% ріллі (рис. 1).

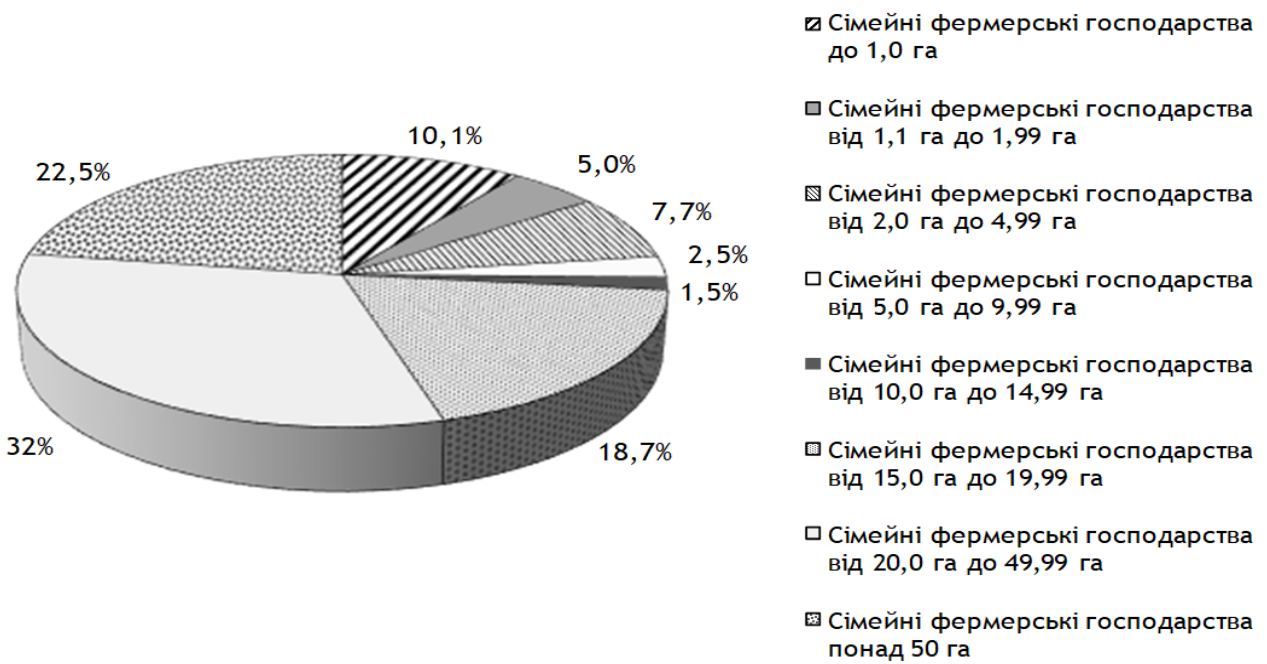

Рис. 1. Структура сімейних фермерських господарств у Польщі по площах сільськогосподарських угідь, 2018 р.

Джерело: Розраховано за даними [15].

Незважаючи на вплив таких зовнішніх чинників, як історичне, економічне та культурне середовище, зміни структури сімейних фермерських господарств відбуваються повільно. Простежується тенденція до уповільнення зростання кількості фермерських господарств з площею до 10 га і пришвидшення зростання кількості фермерських господарств площею понад 20 га. Так, за даними Головного статистичного управління Польщі,

у 2010 р. частка сімейних фермерських господарств площею від 20 га до 49,99 га становила 6,4% усіх господарств, тоді як у 2017 р. - 7,7%. Частка господарств площею понад 50 га в період між 2010 та 2017 роками зростає від 1,8 до 2,5% [15].

Діаметрально протилежна ситуація стосовно розподілу сільськогосподарських угідь між існуючими суб'єктами аграрної сфери простежується в Україні (рис. 2).

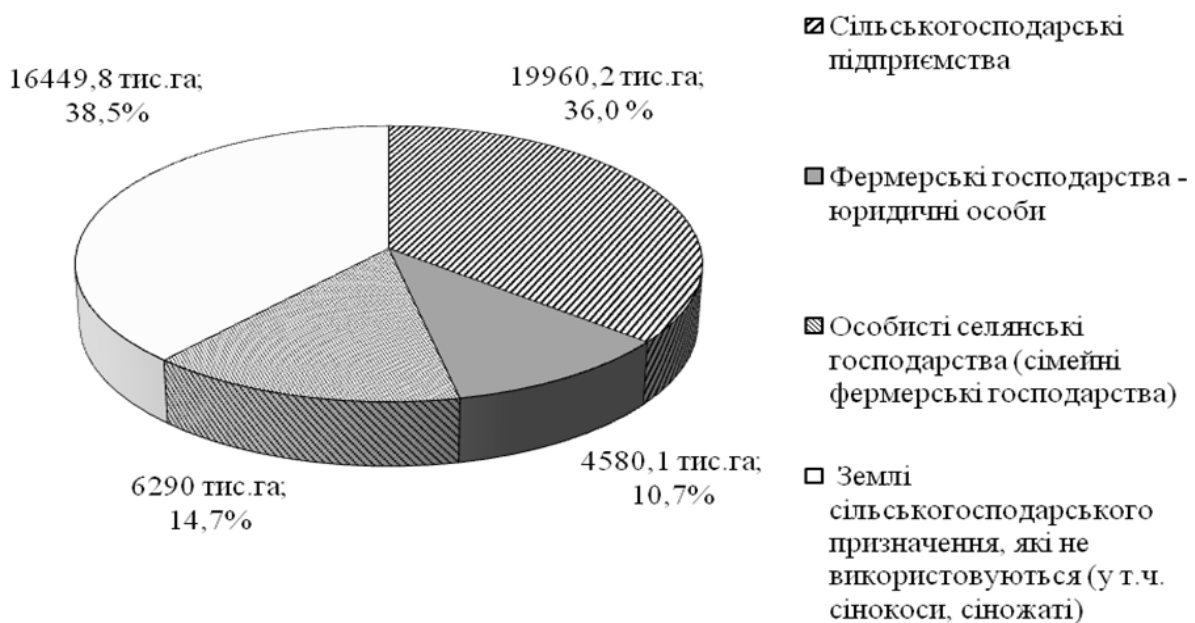

Рис. 2. Структура сільськогосподарських угідь України по сільськогосподарських товаровиробниках, 2018 р.

Джерело: Розраховано за даними [1].

Відповідно до Господарського кодексу України, аграрний сектор представлений різними організаційно-правовими формами господарювання та різними за розмірами підприємствами.

Найбільші площі сільськогосподарських угідь сконцентровані у сільськогосподарських підприємств, які володіють угіддями від 100,1 до 2000 га - 12 504 од. на площі 7259,4 тис. га. Зазначені суб'єкти господарювання в основному належать до малого бізнесу та представляють виробничі кооперативи та фермерські господарства. До представників середнього бізнесу можна віднести сільськогосподарські підприємства, у користуванні яких наявні площі угідь від 2000,1 до 5000,0 га. Частка зазначених підприємств становить лише 4,0 % від загальної кількості, проте вони володіють 27,7% площ сільськогосподарських угідь.

За даними Держстату [1], на сільськогосподарські підприємства, розмір землеволодіння яких від 5000 га та більше, припадає найменша частка від загальної кількості - лише 1,3%. Проте у їхньому користуванні знаходиться 6309,5 тис. га сільськогосподарських угідь, або 31,6% від загальної площі. Такі підприємства належать до високотоварних сільськогосподарських виробників (агрохолдинги).

На сьогодні в Україні налічується близько 6,9 млн осіб - власників земельних паїв, серед яких 4,7 млн одноосібних сільськогосподарських товаровиробників, зареєстрованих як селянські господарства. Зазначені селянські господарства обробляють 6,3 млн га сільськогосподарських угідь, що становить 14,7% від загальної площі сільськогосподарських угідь України.

Особисті селянські господарства являють собою доволі вагомий елемент агропромислового комплексу України, оскільки виробляють близько 41,3% від загального обсягу сільськогосподарської продукції [1]. Діяльність переважної більшості зазначених ОСГ пов'язана з вирощуванням сільськогосподарських культур, відгодовуванням сільськогосподарських тварин, збиранням, переробкою власними силами виробленої продукції з метою споживання для себе та на продаж. Проте така діяльність особистих селянських господарств, відповідно до чинного законодавства України, не відноситься до підприємницької діяльності [5, ст. 1].

Члени ОСГ не використовують найману працю та перебувають між собою у родин-

них відносинах. Земельні наділи селянських господарств у більшості не перевищують 20 га. Таким чином, діяльність ОСГ повністю відповідає критеріям сімейних ферм [4]. Разом із тим на сьогодні селяни не квапляться реєструватися суб'єктами господарювання фізичними особами-підприємцями.

Також нині для України одним із шляхів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції стала екологізація аграрного сектору та виробництво органічної продукції. За загальною площею сільськогосподарських угідь, сертифікованих як органічні, Україна посідає 11 місце серед країн Європи та 20 у світі. За даними 2017 р., загальна площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та перехідного періоду знаходилася на рівні 289 тис. га (0,7 % від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України). Серед основних суб'єктів ринку виробництва органічної сільськогосподарської продукції найбільшу питому вагу становлять приватні сільськогосподарські підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю - 73,3%, частка фермерських господарств - 15,0, решта - 11,7% це фізичні особи - суб'єкти господарювання, які не мають статусу сімейного фермерського господарства [7]. Фізичні особи - суб'єкти господарювання в переважній більшості спеціалізуються на виробництві органічної продукції бджільництва. Проте серед сертифікованих виробників органічної продукції не представлено жодного особистого селянського господарства або ж сімейної ферми.

Незважаючи на те, що у сімейних ферм та особистих селянських господарств якість продукції не підтверджена відповідним органічним сертифікатом, проведені дослідження у цьому напрямі [23], дають підставу стверджувати що ці суб'єкти господарювання відповідають основним критеріям виробництва органічної продукції рослинного і тваринного походження.

Аналіз польських статистичних джерел показав, що кількість органічних ферм у Польщі, тобто таких, які використовують методи органічного землеробства та мають сертифікат, виданий органом з сертифікації, залишається незначним. У 2017 р. із понад 1,4 мільйона фермерських господарств у Польщі лише 15470 (близько 1% від загальної кількості), були сертифікованими органічними господарствами, 4787 господарств пере-

бували на той час у перехідному періоді до ведення екологічної діяльності [15]. Площа цих господарств становила понад 380 тис. га [22], або лише близько 2,6% загальної площі сільськогосподарських угідь Польщі.

Слід також підкреслити, що кількість таких господарств протягом кількох років зменшується, що може свідчити про існування перешкод на шляху до розвитку органічного землеробства. Відповідно до поданих фермерами Декларацій, близько 60% з них не зацікавлені в тому, щоб почати органічне землеробство в майбутньому (дані за 2017 р.) [12].

На нашу думку, основними перешкодами до вступу до органічного ринку як у Польщі, так і в Україні є:

- порівняно висока вартість сертифікаційних послуг на тлі низької окупності;
- тривалий процес сертифікації (2-3 роки) та нетривала дія сертифікату (до 1-го року);
- складність технології процесу сертифікації, оскільки сертифікуються всі ланки діяльності господарства - поля, луки, тваринницькі ферми, склади, господарство в цілому, елеватори - для уникнення змішування з іншими видами зерна чи з конвенційним зерном тощо.

Тому можна стверджувати, що органічне виробництво як у Польщі, так і в Україні потребує посиленої уваги з боку держави.

Висновки. Оцінка становлення та розвитку сільського господарства у Польщі дала змогу встановити фактори, що сприяли його піднесенню, а саме:

- цілеспрямована реалізація виваженої Спільної аграрної політики Європейського Союзу;

- потужна фінансова підтримка аграрного сектору: фінансування послуг у системі дорадництва та розвитку сільських територій;

- успішна реалізація заходів щодо поліпшення доступу малих сільськогосподарських виробників до організованого ринку (логістичні послуги).

Зазначені ініціативи, з урахуванням бюджетних можливостей та особливостей функціонування аграрного сектору України, слід імплементувати у законодавче поле нашої держави.

Державним органам України слід проводити роз'яснювальну роботу серед селян, що володіють наділами для особистого ведення сільського господарства, та пропагувати їм необхідність податкової самоідентифікації. Увійшовши у правове податкове поле, сімейні ферми зможуть отримувати фінансову допомогу за існуючими державними програмами. Самоідентифікація членів сімейної ферми через голову господарства - це поширена практика країн-членів Європейського Союзу.

Також державним законодавчим органам у свою чергу слід розробити механізм надання адресних дотацій, пільгового кредитування, податкових привілеїв, фінансування системи дорадництва та доступу до організованого ринку для сімейних фермерських господарств в особі фізичних осіб-суб'єктів господарювання.

Список бібліографічних посилань

1. Державна служба статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.02.2020).
2. Лупенко Ю. О. Стан та перспективи сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2017. № 6. С. 7-10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_6_4 (дата звернення: 03.02.2020).
3. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі : наукова доповідь / [кол. авторів: Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк, В. Я. Месель-Веселяк та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 10.07.2018 № 2497-VIII / Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19> (дата звернення: 03.02.2020).
5. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 № 742-IV/ Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (дата звернення: 02.05.2019).
6. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV / Верховна Рада України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення: 02.02.2020).

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
2. Lupenko, Yu.O. (2017). Stan ta perspektyvy staloho rozvytku silskykh terytoriy [State and prospects of sustainable rural development]. *Economics of agriculture*, 6, pp. 7-10. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_6_4 [In Ukrainian]
3. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Mesel-Veseliak, V.Ya., et al. (2019). *Perspektyvni formy orhanizatsii hospodarskoi diialnosti na seli: naukova dopovid [Perspective forms of organization of economic activity in the countryside: scientific report]*. Natsionalnyi naukovyi tsentr "Instytut aharnoi ekonomiky" Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
4. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deyakykh zakoniv Ukrainy shchodo stymulyuvannya utvorennia ta diialnosti simeynykh fermerskykh hospodarstv: Zakon Ukrainy vid 10.07.2018 № 2497-VIII [On amendments to the Tax Code of Ukraine and some laws of Ukraine on encouraging the establishment and activity of family farms: Law of Ukraine No. 2497-VIII edited on 10.07.2018]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19> [In Ukrainian].

7. Ринок органічної продукції в Україні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/9994-rynok-orhanichnoi-produktsii-v-ukraini.html> (дата звернення: 03.02.2020).

8. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Розвиток інституційних форм господарської діяльності на селі. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі* : 36. матер. Сімнадцятого конгр. вчен. екон.-аграр. та Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 30 трав. 2019 р. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. С. 275-280.

9. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Становлення організаційно-економічної моделі сімейного фермерства в Україні: інституційні засади, проблеми та пріоритети. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 86-98.

10. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. nr 78, poz. 483. URL : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>.

11. Michna W. Ewolucja rodzinnych gospodarstw rolnych na rzecz uzyskania odpowiedniej zdolności konkurencyjnej i samowystarczalności żywnościowej kraju. W: *Więś i rolnictwo w mediach*. Warszawa : Wydawnictwo SGGW., 2011. 340 c.

12. Polska wieś i rolnictwo, 2018 rok. URL : <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/polska-wies-i-rolnictwo> (дата звернення 03.02.2020 р.).

13. Przegląd polityk rozwoju obszarów wiejskich: Polska 2018, OECD, s. 17. URL : <https://www.oecd.org/cfe/oecd-przeglad-polityk-rozwoju-obszarow-wiejskich-polska-2018-9788376106625-pl.htm> (дата звернення 03.02.2020 р.).

14. Reisch E. Gospodarstwa grupowe jako czynnik przemian w strukturze obszarowej gospodarstw. Warszawa: Maszynopis w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW, 1994.

15. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2018 / Główny Urząd Statystyczny / URL : https://www.google.com/url?sa=t&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKEwjvYtQl7rnAhWnXlsKHQr8BZsQFjADegQIBRAB&url=https%3A%2F%2Fstat.gov.pl%2Fdownload%2Fgfx%2Fportalinformacyjny%2Fpl%2Fdefaultaktualnosci%2F515%2F6%2F12%2F1%2Frocznik_statystyczny_rolnictwa_2018.pdf&usq=AOvVaw3gJg_gagABo7wzlztniU (дата звернення 03.02.2020 р.).

16. Rozwój gospodarki rolnej w Polsce URL : https://www.igipz.pan.pl/tl_files/igipz/ZGWiRL/ARP/03.Rozwoj%20gospodarki%20rolnej%20w%20Polsce.pdf (дата звернення 03.02.2020 р.).

17. Ustawa z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego z dalszymi zmianami (Dz.U. 2017 r., poz. 2233). URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20030640592/T/D20030592L.pdf> (дата звернення 03.02.2020 р.).

18. Więś i rolnictwo w mediach / Gospodarstwa rodzinne. Podstawa Europejskiego rolnictwa w odniesieniu do PROW 2007-2013. 174 c. URL: http://andrzej_parzonko.users.sggw.pl/minrol.pdf (дата звернення 03.02.2020 р.).

19. Wilkin J, Nurzyńska I. Polska jako beneficjent Wspólnej Polityki Rolnej, 2018. Raport o stanie wsi, red. nauk., Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2018, c. 140 [розд. 6].

20. Wojciech Ziętara. Gospodarstwa rodzinne w Polsce, stan i kierunki rozwoju (Family farms in Poland: present condition and development directions) *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych*. 2018. № 4. С. 89-103. URL : https://pdgr.urk.edu.pl/zasoby/98/2018_z4_a06.pdf (дата звернення 03.02.2020 р.).

21. Woś A. W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa, Wydawnictwo IERiGZ, 2004 r. URL : <https://www.econbiz.de/Record/w-poszukiwaniu-modelu-rozwoju-polskiego-rolnictwa-wo%2F5%2F9B-augustyn/10002515510> (дата звернення 03.02.2020 р.).

22. Zestaw krajowych wskaźników zrównoważonego rozwoju, Główny Urząd Statystyczny. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiD-Pynn7rnAhVXlsKHQr8BZsQFjADegQIBB&url=https%3A%2F%2Fstat.gov.pl%2Fcps%2Frd%2Fxbcr%2Fgus%2Foz_wskazniki_zrownowazonego_rozwoju_polski_us_kat.pdf&usq=AOvVaw0UukgcMgeuoQU83rCYNdr (дата звернення 03.02.2020 р.).

23. Zolotnytska Y. Small farms and organic production / Industrial versus small farms - competitors or partners. *Jachranka, Poland 10-12.12.2018 r.* URL : [https://www.ierigz.waw.pl/aktualnosci/seminaria-i-konferencje/22831,18,3,0,miedzynarodowa-konferencja-w-jachrance-\(grudzien-2018\).html](https://www.ierigz.waw.pl/aktualnosci/seminaria-i-konferencje/22831,18,3,0,miedzynarodowa-konferencja-w-jachrance-(grudzien-2018).html) (дата звернення 03.02.2020 р.).

5. Pro osobyste selyanske hospodarstvo: Zakon Ukrainy № 742-IV. Potochna redaktsiya vid 05.04.2015. [On a personal peasant economy: Law of Ukraine No. 742-IV edited on 05.04.2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> [In Ukrainian]

6. Pro fermerske hospodarstvo: Zakon Ukrayiny vid 19.06.2003 № 973-IV [On farming: Law of Ukraine No. 973-IV edited on 19.06.2003]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15> [In Ukrainian].

7. Rynok orhanichnoyi produktsiyi v Ukraini [The development of organic products in Ukraine]. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/9994-rynok-orhanichnoi-produktsii-v-ukraini.html> [In Ukrainian].

8. Shpykuliak, O.H. & Malik, M.Y. (2019). Rozvytok instytutsiynkh form hospodarskoi diialnosti na seli [Development of institutional forms of economic activity in rural areas]. *Perspektyvni formy orhanizatsii hospodarskoi diialnosti na seli: Zbirnyk materialiv Simnadsiatoho Konhr. vchen. ekonomistiv ahrarnykyv ta Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Perspective forms of organizing rural business: a collection of materials of the seventeenth congress of agrarian economists and the international scientific and practical conference*. (pp. 275-280). Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].

9. Shpykuliak, O.H. & Malik, M.Y. (2019). Stanovlennia orhanizatsiino-ekonomichnoi modeli simeinoho fermerstva v Ukraini: instytutsiini zasady, problemy ta priorytety [Formation of organisational and economic model of family farming in Ukraine: institutional principles, problems and priorities]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 86-98 [In Ukrainian].

10. The Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997. Dz.U. nr 78, poz. 483. Retrieved from: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483> [In Polish].

11. Michna, W. (2011). The evolution of family farms to obtain adequate competitive capacity and food self-sufficiency of the country. *Countryside and agriculture in the media*. Warsaw: SGGW Publishing House [In Polish].

12. Polish countryside and agriculture. (2018). Retrieved from: <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/polska-wies-i-rolnictwo> [In Polish].

13. Overview of rural development policies: Poland. (2018). *OECD*. Retrieved from: <https://www.oecd.org/cfe/oecd-przeglad-polityk-rozwoju-obszarow-wiejskich-polska-2018-9788376106625-pl.htm> [In Polish].

14. Reisch, E. (1994). *Group farms as a factor of changes in the area structure of farms*. Warsaw: Typescript at the Department of Economics and Organization of Agricultural Farms SGGW [In Polish].

15. Statistical yearbook of agriculture 2018. *Central Statistical Office of Poland*. Retrieved from: https://www.google.com/url?sa=t&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKEwjvYtQl7rnAhWnXlsKHQr8BZsQFjADegQIBRAB&url=https%3A%2F%2Fstat.gov.pl%2Fdownload%2Fgfx%2Fportalinformacyjny%2Fpl%2Fdefaultaktualnosci%2F515%2F6%2F12%2F1%2Frocznik_statystyczny_rolnictwa_2018.pdf&usq=AOvVaw3gJg_gagABo7wzlztniU [In Polish].

16. Development of agricultural economy in Poland. Retrieved from: https://www.igipz.pan.pl/tl_files/igipz/ZGWiRL/ARP/03.Rozwoj%20gospodarki%20rolnej%20w%20Polsce.pdf [In Polish].

17. The Act of 11 April 2003 on the formation of the agricultural system with further amendments. *Journal of Laws of 2017, Item 2233*. Retrieved from: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20030640592/T/D20030592L.pdf> [In Polish].

18. Countryside and agriculture in the media / Family farms. *The basis of European agriculture in relation to RDP 2007-2013*. Retrieved from: http://andrzej_parzonko.users.sggw.pl/minrol.pdf [In Polish].

19. Wilkin, J. & Nurzyńska, I. (2018). *Poland as a beneficiary of the Common Agricultural Policy*. Report on the state of the village, scientific editor, Foundation for the Development of Polish Agriculture, Scientific Publishing House "Scholar". Warsaw [In Polish].

20. Zietara, W. (2018). Family farms in Poland: present condition and development directions. *Problems of Small Farms*, 4, pp. 89-103. Retrieved from: https://pdgr.urk.edu.pl/zasoby/98/2018_z4_a06.pdf [In Polish].

21. Wos, A. (2004). In search of a model for the development of Polish agriculture. *IERiGŻ Publishing House*. Retrieved from: <https://www.econbiz.de/Record/w-poszukiwaniu-modelu-rozwoju-polskiego-rolnictwa-wo%C5%9B-augustyn/10002515510> [In Polish].

22. Set of national sustainable development indicators. *Central Statistical Office of Poland*. Retrieved from: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiD-Pynn7rnAhVSxIsKHTWfBgkQFjAAegQIBBAB&url=https%3A%2F%2Fstat.gov.pl%2Fcps%2Frde%2Fxbcr%2Fgus%2Foz_wskazniki_zrownowazonego_rozwoju_Polski_us_kat.pdf&usg=AOvVaw0UukgMgeuoQU83rCYNdr- [In Polish].

23. Zolotnytska, Y. (2018). Small farms and organic production / Industrial versus small farms - competitors or partners. Jachranka, Poland 10-12.12.2018 r. Retrieved from: [https://www.ierigz.waw.pl/aktualnosci/seminaria-i-konferencje/22831,18,3,0,miedzynarodowa-konferencja-w-jachrance-\(grudzien-2018\).html](https://www.ierigz.waw.pl/aktualnosci/seminaria-i-konferencje/22831,18,3,0,miedzynarodowa-konferencja-w-jachrance-(grudzien-2018).html) [In English].

Zolotnytska Yu.V. Establishment and development of family farming in Poland: experience for Ukraine

The purpose of the article is to consider the stages and key factors of the development of family farming in Poland and to outline the prospects for the development of family farms in Ukraine, taking into account the best European experience and national characteristics.

Research methods. In the course of the research dialectical methods of cognition of processes and phenomena, monographic method (for analysis of stages of the development of family farming in Poland), empirical method (for concerning complex assessment of the present state of the research object), comparative analysis (for determining problems and directions of the formation and development of family farming in Poland and Ukraine), abstract and logical (for theoretical generalizations and formulation of conclusions).

Research results. The study of the stages of the formation and current state of family farming in Poland made it possible to identify key factors for the development of family farming in Ukraine. It was established that within the framework of the implementation of Poland's experience in the development of family farming, Ukraine should consider its own historical and economic prerequisites for agricultural development, formed mentality of rural residents, existing realities of agricultural sector development and key interests of all agricultural producers without exception. While not detracting from the importance of large agricultural producers as leading agrarian exporters, it was proven that family farms should become a dominant driving force in rural development and food and environmental security, and socio-economic stability in Ukraine.

Elements of scientific novelty. Approaches to the family farm development management mechanism were further developed, based on key factors for sustainable rural development, improving farmers' well-being and socio-economic stability of the country, namely sufficient and reasonable financial support for small- and medium-sized family farms, the development of advisory systems and access to a regulated market.

Practical significance. Theoretical principles and methodological approaches outlined in the article might be used as specific recommendations for the development of family farming in Ukraine. Table: 1. Figs.: 2. Refs.: 23.

Keywords: farming; family farms; private peasant households; sustainable rural development; organic products; organic production.

Zolotnytska Yuliia Viktorivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of economic theory, intellectual property and public administration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi blvd., Zhytomyr)
E-mail: Zolotyuliya@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9278-0707>

Золотницкая Ю.В. Становление и развитие семейного фермерства в Польше: опыт для Украины

Цель статьи - раскрыть этапы и ключевые факторы устойчивого развития семейного фермерства в Польше и, с учётом успешного европейского опыта и национальных особенностей, наметить перспективы развития семейных ферм в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектические методы познания процессов и явлений; монографический (анализ этапов развития семейного фермерства в Польше); эмпирический (относительно комплексной оценки современного состояния объекта исследования); сравнительного анализа (определены проблемы и направления становления и развития семейного фермерства в Польше и Украине); абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов).

Результаты исследования. В процессе анализа этапов становления и современного состояния семейного фермерства в Польше оказалось возможным определить ключевые факторы развития семейного фермерства в Украине. Установлено, что в рамках имплементации опыта Польши по развитию семейного фермерства в Украине следует учитывать собственные исторические и экономические предпосылки развития сельского хозяйства, сформированный менталитет сельских жителей, реалии развития аграрного сектора и ключевые интересы всех без исключения сельскохозяйственных товаропроизводителей. Не умаляя значимости крупных сельскохозяйственных производителей, как ведущих экспортёров-аграриев, доказано, что доминирующей движущей силой в развитии сельских территорий и становлении продовольственной и экологической безопасности, социально-экономической стабильности в Украине должны стать семейные фермы.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие подходы к механизму управления развитием семейных ферм, в основу которых положены ключевые факторы устойчивого развития сельских территорий, повышение благосостояния фермеров и социально-экономической стабильности страны, а именно: достаточная и обоснованная финансовая

поддержка малых и средних семейных фермерских хозяйств, развитие системы консультирования и доступ к организованному рынку.

Практическая значимость. Доведены изложенные теоретические положения и методические подходы до уровня конкретных рекомендаций по развитию семейного фермерства в Украине. Табл. : 1. Илл.: 2. Библиогр.: 23.

Ключевые слова: фермерство; семейные фермы; личные крестьянские хозяйства; устойчивое развитие сельских территорий; органическая продукция; органическое производство.

Золотницкая Юлия Викторовна - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории, интеллектуальной собственности и публичного управления, Житомирский национальный агроэкологический университет (г. Житомир, ул. Старый Бульвар, 7)

E-mail: Zolotyuliya@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9278-0707>

Стаття надійшла до редакції 18.01.2020 р.

Фахове рецензування: 26.01.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Золотницька Ю. В. Становлення та розвиток сімейного фермерства у Польщі: досвід для України. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 45 – 54. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002045>

Zolotnytska, Yu. V. (2020). Stanovlennia ta rozvytok simeinoho fermerstva u Polshchi: dosvid dlia Ukrainy [Establishment and development of family farming in Poland: experience for Ukraine]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 45 – 54 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002045>

*

УДК 338.436

JEL Classification: O13; L22; L26

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202002054>

Д.В. НЕМІШ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

М.В. САВКА

І.Ф. БАЛАНЮК, доктор економічних наук, професор

Д.І. ШЕЛЕНКО, кандидат економічних наук

С.І. ІВАНІВ, аспірант*

Розвиток особистих селянських господарств та їх трансформація у сімейні фермерські

Мета статті - розкрити та проаналізувати становище особистих селянських господарств у сучасних умовах господарювання.

Методика дослідження. За методологічну основу дослідження обрано системний метод пізнання процесів розвитку особистих селянських господарств, опрацювання особливостей їх трансформації та інтеграції в сімейні фермерські господарства. Запропонована послідовність методичних прийомів передбачає застосування абстрактно-логічного методу при визначенні сутності статусу особистих селянських господарств, графічного - для отримання синтезованого уявлення щодо об'єкта дослідження, виявлення його складових, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, вибіркового обстеження особистих господарств одного з районів Івано-Франківської області та узагальнення - для формулювання висновків щодо об'єкта дослідження.

Результати дослідження. Розглянуто соціально-економічні передумови становлення особистих селянських господарств як суб'єктів підприємницької діяльності. Виділено основні стримуючі чинники їхнього розвитку як повноцінної складової аграрного сектору. Показано приклад диференціації особистих селянських господарств за рівнем доходу від продажу сільськогосподарської продукції. Наведено основні напрями, інституційні передумови та можливості трансформації особистих селянських господарств у підприємницькі структури. Досліджено проблеми зайнятості та доходів сільського населення в особистих селянських господарствах одного із районів Івано-Франківської області. Проаналізовано структуру виробництва основних видів продукції в господарствах населення і структуру грошових і негрошових доходів сільських домогосподарств.

* Науковий керівник - Д.І. Шеленко, кандидат економічних наук.

© Неміш Д. В., Савка М. В., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванів С. І., 2020